

УДК [373.31(410)]«18»

Форми і методи навчання в національних та британських школах Великої Британії у ХІХ столітті

Олена Мокроменко,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Харківський національний технічний
університет сільського господарства імені Петра Василенка

На сучасному етапі розвитку української держави одним із пріоритетів визначено глибоке й системне вивчення національного концепту освіти на засадах єдності та взаємопроникнення культурних традицій і педагогічного досвіду науковців різних країн світу.

Історіографія вітчизняних і зарубіжних науково-педагогічних джерел доводить, що у Великій Британії накопичено значний досвід організації елементарної освіти.

На підставі узагальнення історичних джерел, наукової літератури та педагогічних видань, присвячених досвіду діяльності елементарних шкіл, визначено форми і методи організації навчального процесу в різних типах елементарних шкіл.

Мета статті — проаналізувати форми і методи навчання в національних та британських школах у Великій Британії ХІХ ст.

На першому етапі розвитку елементарної освіти у Великій Британії в Англії розповсюджувалась моніторна система навчання, виникнення якої пов'язують з іменами двох діячів народного шкільництва в Англії — Ендрю Белла (1753–1832 рр.) та Джозефа Ланкастера (1778–1838 рр.). Після узагальнення досвіду організації „дешевої школи для бідних”, вони запропонували таку систему навчання, коли один вчитель міг навчати і контролювати велику кількість учнів — до ста і більше одночасно. Для цього вчитель використовував допомогу найкращих учнів, які чітко виконували

методичні вказівки вчителя. Після поширення моніторної системи освіти у Франції вона стала відома у світі як система взаємного навчання. В Англії історично ця система відома як спосіб самонавчання (від англ. *Self tuition*), оскільки кращі учні навчали слабших, отже навчальний процес здійснювався під керівництвом самих учнів [3, с. 520].

Дослідження аргументує, що ця методика була розроблена незалежно одна від одної двома англійськими педагогами на першому етапі розвитку елементарної освіти, тому їхня педагогічна практика мала певні відмінності. По-перше, різниця полягала в баченні ролі та змісту релігійного виховання у системі елементарної освіти. Викликано це було різним віросповіданням двох авторів. В теоретичному розділі доведено, що релігійні чинники мали вагомий вплив на формування змісту, форм і методів навчання. Ен. Белл був священиком англіканської церкви. Отже, у школи Ен. Белла приймалися тільки діти батьків — послідовників англіканської церкви (панівної на території Англії у досліджуваній період). Школи Ен. Белла стали способом поширення англіканської церкви на території Уельсу і Шотландії як панівної для всієї території Британії до останньої третини ХІХ століття. Дж. Ланкастер був представником однієї з чисельних сект квакерів. У школи Дж. Ланкастера приймалися діти всіх вірувань [2; 4].

Безперечно різні погляди на роль та зміст релігійного виховання у шкільній системі елементарної освіти першого етапу обумовили відкриття різних освітніх громад для підтримки шкіл Ен. Белла і Дж. Ланкастера, підтримку різних верств населення, географічне розміщення та поширення елементарних шкіл.

У світову педагогічну практику школи двох педагогів увійшли під назвами: ланкастерські школи та школи Ен. Белла. В історію освіти Великої Британії школи двох діячів увійшли як британські та національні, на честь громад, які опікували

елементарні школи на першому етапі [5, с. 100].

Характеризуючи форми організації навчання в елементарних школах на першому етапі, слід зупинитися на аналізі таких суттєвих ознак, як: часовий і просторовий режими організації навчального процесу; розподіл навчально-організаційних функцій між учителем та учнями; підбір і послідовність ланок навчальної роботи; характер спілкування між учителем та учнями.

У просторовій організації моніторної системи елементарних шкіл Дж. Ланкастера та Ен. Белла спільними були прямокутна форма шкільних приміщень, просторі зали для навчання, візуальний розподіл простору на зони діяльності для різних класів (або видів навчальної роботи) за допомогою розміщення дощок, лав для сидіння, місць для практичних занять з письма.

Режим часовий у школах Ен. Белла і Дж. Ланкастера характеризувався повним днем навчання, відсутністю єдиної нормованої тривалості занять (10–15 хв. у Дж. Ланкастера, 30 хв. — 1 год. у Ен. Белла), чергуванням занять (у Ен. Белла) та видів діяльності (у Дж. Ланкастера). Ці часові параметри почасти витримали випробування часом і використовуються в сучасних альтернативних школах Великої Британії та інших країн світу [1, с. 78].

В елементарних школах Великої Британії використовували такі способи організації навчальної діяльності:

— фронтальна робота — виконання всіма учнями однакового завдання під керівництвом найкращого учня. Наприклад: написання певної літери з абетки на піску (заняття з письма, школа Ен. Белла). Написання складів з двох літер під диктовку на аспідних дошках (заняття з письма, школа Дж. Ланкастера). Читання учнями слова по складах, не повторюючи попереднього: 1-й учень: мо-, 2-й учень: -ло, 3-й учень: -ко, 4-й учень: молоко. (Читання, школа Ен. Белла);

— групова робота (у формі „бригади”) — тимчасові групи для виконання

певних завдань під керівництвом найкращого учня. Наприклад: читання складів у півколах (по 6-9 учнів, школа Дж. Ланкастера) [1, с. 95];

— індивідуальна робота, яка використовувалась під час перевірки знань. Наприклад: екзаменування вчителем кожного учня з читання наприкінці кожного місяця (чи тижня) — школи Ен. Белла і Дж. Ланкастера; читання по таблицях з кожним учнем — під керівництвом найкращого учня (школа Дж. Ланкастера);

— парна робота, коли найкращий учень сидів за однією партою зі слабшим учнем (школа Ен. Белла, згодом цей вид роботи залишився лише в початкових класах) [1, с.120].

Установлено, що в елементарних школах використовувалися певні методи навчання з основних трьох груп: методи організації навчально-пізнавальної діяльності за джерелами здобуття знань: словесні (катехізична бесіда) — використовувалися для вивчення Закону Божого (школа Ен. Белла); практичні (тренувальні вправи за зразком) — усні, письмові вправи під диктовку використовувалися на заняттях із читання, письма, арифметики (школи Ен. Белла та Дж. Ланкастера); технічні вправи (заняття шиттям, в'язання) — школи Ен. Белла та Дж. Ланкастера. Залежно від характеру пізнавальної діяльності учнів, методи навчання в аналогії із сучасними класифікаціями можна визначити як відтворюючі (або репродуктивні) [1, с. 87].

Виділяючи аспект керування навчанням учня в елементарних школах, варто вказати на популярність такого методу, як робота під керівництвом найкращого учня (монітора чи наставника). Ця форма навчання подібна до взаємного навчання, популярного у вітчизняному шкільництві ще з часів братських шкіл.

З групи методів стимулювання і мотивації обов'язку і навчальної відповідальності в англійських елементарних школах використовували заохочення, покарання. Наприклад, в елементарних школах Дж. Ланкастера за добру поведінку та

старанність учням видавали похвальні квитки. Один такий квиток надавав учню право читати книги з шкільної бібліотеки. За декілька квитків учні одержували грошову винагороду. В елементарних школах Ен. Белла за добру поведінку та старанність учні отримували грошову винагороду або предмети верхнього одягу. Наприкінці кожного тижня, крім учнів, нагороду отримували і класні наставники. Також у школах Ен. Белла використовували «чорну» книгу (книгу провин) — несумлінним учням дорікали, а за більші провини карали [1, с. 29].

В елементарних школах Великої Британії контроль за результатами навчально-пізнавальної діяльності учнів передбачав перевірку, оцінку та облік успіхів кожного учня. Ці записи велися у спеціальних книгах для вчителя. Використовувалися такі види контролю: попередній (в школах Дж. Ланкастера попередній контроль здійснювався вчителем під час вступу дитини до школи з метою визначення рівня її знань, вмінь, навичок із читання, і у відповідності до результату її зараховували у старший чи молодший клас), поточний (здійснювався моніторами чи наставниками під час щоденної навчальної роботи). В школах Ен. Белла та Дж. Ланкастера поточний контроль проводився наприкінці кожного місяця, обов'язково — з читання, у деяких школах — з письма та арифметики, у школах Дж. Ланкастера тільки здійснювався учителями). В школах Ен. Белла існувала цікава форма контролю: постійна зміна учнем свого місця в школі, яке він сам знаходив згідно з своїми успіхами в читанні (письмі, арифметиці, вивченні Закону Божого) [1, с. 64].

Вищезазначені види контролю відбувалися у формі спостереження за навчальною роботою учня, усного індивідуального опитування та письмового контролю (розв'язання задач, виконання тренувальних вправ за зразком, письма під диктовку).

Таким чином, віднайдені приклади організації та здійснення функцій контролю

та оцінки навчальних досягнень учнів в елементарних школах на першому етапі доводить, що методична база навчального процесу відповідала логіці змісту і форм навчання у цих школах.

Узагальнення прикладів практики переводу учнів в елементарних школах Великої Британії свідчить про те, що так само відбувався розподіл учнів на класи. Учень переводився в наступний вищий клас, де сидів на останньому місці. Якщо за певний час він не зайняв середнього місця в класі, згідно зі своїми успіхами, то його повертали до попереднього нижчого класу. Так само постійну зміну учнем свого місця в класі згідно зі своїми успіхами можна вважати засобом заохочення чи покарання (оскільки кожен учень побоювався зайняти місце нижче за своє) [1, с. 53].

Як з'ясовано у ході дослідження, згодом Дж. Ланкастер у своїх школах частково використовував беллівську форму контролю. Наведемо приклад: учні стояли у півколі (по 6 — 9 учнів), монітори показували на таблицях літери і пропонували учням їх назвати. Здійснювався перехід учнів з місця на місце залежно від правильності їхніх відповідей [1]. Як бачимо з цих прикладів, організаційно увесь навчальний процес в елементарних школах був динамічним, практично спрямованим і передбачав через форми і методи навчання, контролю за навчальною діяльністю формувати в учнів лідерські якості. Змагальний характер описаних вище форм контролю, певною мірою імітував робочу атмосферу на фабриках, на яких згодом працювали випускники цих елементарних шкіл.

Установлено, що в елементарних школах Дж. Ланкастера для відзнаки окремих учнів використовувалися значки, які прикріплювалися до одягу учнів, з підписами: „перший учень”, „старанний учень”, „добрий учень”, „балакучий учень”, „ледачий учень” та інші. Такий прийом можна віднести і до методів контролю і, зокрема — заохочення і покарання.

Проведене узагальнення матеріалів з теми дисертації свідчить, що в елементарних школах Ен. Белла і Дж. Ланкастера дуже шанувалася книга як засіб навчання. Як зазначено в науковій роботі, на першому етапі держава не виділяла коштів на розвиток мережі і формування матеріальної бази шкіл. Тому Національна громада за підтримки англіканської церкви забезпечувала друк дешевих книг для шкіл Ен. Белла. Це були книги невеликого формату, до змісту яких входили повчальні тексти на релігійну тематику, афористичні вислови, притчі, описи чудес та історії життя Ісуса Христа, Священна історія, Катехізис у вигляді запитань та правильних відповідей. На останніх сторінках таких книжок друкували складові таблиці двоскладових, трискладових та багатоскладових слів. Дослідженням установлено, що це були перші і чи не єдині навчальні книги на першому етапі розвитку елементарної освіти у Великій Британії у XIX столітті.

З'ясовано, що Дж. Ланкастер у своїх школах серед дидактичних засобів більше використовував таблиці для занять з читання, письма, арифметики, Закону Божого. Такий підхід пояснювався надзвичайною бідністю матеріальної бази елементарної школи того часу. Методика використання навчальних таблиць пояснювалася тим, що у такий спрощений спосіб можна було працювати з усіма учнями елементарної школи.

Так, установлено, що у школах Дж. Ланкастера застосовували такі організаційно-методичні прийоми: слово, знак рукою, елементи телеграфу. Ці прийоми допомагали і монітору, і учителеві сконцентрувати увагу кожного учня, підготувати клас до роботи на практичних заняттях [1].

Під час вивчення матеріалів з теми установлено, що в елементарних школах Ен. Белла та Дж. Ланкастера були поширені такі нововведення в методиці. Дж. Ланкастер поєднав заняття з читання та письма. Згодом такі уроки отримали назву інтегрованих. Також він запропонував

письмо на аспідних дошках для кожного учня та обов'язкове озвучування учнем уголос того, що він пише. Це було початком розвитку коментованого письма як виду навчальної роботи в елементарних школах Великої Британії. Ен. Белл запропонував написання літер на піску. Цей метод він перейняв у народності малабарці — як спосіб навчання грамоті своїх дітей у період, коли працював місіонером в Індії [1; 5].

Проведений аналіз доводить, що в Ен. Белла і Дж. Ланкастера в педагогічній практиці спостерігалися приклади взаємних запозичень методичних прийомів, форм і методів навчання.

Узагальнення матеріалів з теми дослідження свідчить про те, що методика викладання навчальних дисциплін в елементарних школах Великої Британії досліджуваного періоду була структурована і детально виписана послідовно.

Здійснено аналіз методів і форм навчання в національних та британських школах у Великій Британії у ХІХ столітті. Слід визнати, що національні та британські школи на фоні існуючих шкіл елементарної освіти у той час мали суттєві пере-

ваги та позитивні риси: вони передбачали комплекс навчання, мали багато переваг перед старими методами навчання, були забезпечені дипломованими вчителями.

Література

1. *Гамель, И.* О способах взаимного обучения по системам Белла, Ланкастера и других / И. Гамель ; пер. с нем. — С.-П. : Тип Глазунова, 1845. — 179 с.
2. *Barnard, H. C.* A History of English Education from 1760 / H. C. Barnard — London : University of London Press, 1961. — 150 p.
3. *Gardiner, J., Wenborn, N.* The History Today Companion to British History / J. Gardiner, N. Wenborn — London : Collins&Brown, 1995. — 839 p.
4. *Kay, J.* The Social Conditions and Education of the People in England and Europe / J. Kay. — Cambridge, 1850. — 180 p.
5. *Wardle, D.* English Popular Education 1780–1970 / D. Wardle. — Cambridge : CUP, 1976. — 197 p.

13.11.2015